

Вплив української літератури на національне самовиховання учнів в оцінці Н.Й. Волошиної

Надія Дига,

кандидат педагогічних наук, доцент
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ
імені Григорія Сковороди"

Марина Ткачук,

студентка 4-го курсу філологічного факультету

У статті розглядається проблема національного виховання в сучасній школі. Особлива увага приділена поглядам і дослідженням Н.Й. Волошиної у цій сфері. Здійснена спроба проаналізувати значення і роль української літератури у формуванні національної самосвідомості учнів.

Ключові слова: національне виховання, самосвідомість, погляди Н.Й. Волошиної, українська література.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах змін у соціальному, економічному і політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері виховання. Одне з найголовніших завдань школи — передати молодому поколінню багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України: національної свідомості, розвинутої духовності, моральної, художньо-естетичної культури; розвиток індивідуальних здібностей, таланту [6].

Відповідальність за реалізацію цього завдання більшою мірою покладена на вчителя української літератури, адже саме під час ознайомлення з творчою палітрою митців слова відбувається цілковите насичення думки учнів національним духом держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатогранні аспекти національного виховання особистості знайшли своє відображення у працях педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенка, О. Духновича, І. Огієнка, К. Ушинського, Я. Чепіги, які велику увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, поваги до історичного минулого. А. Макаренко, В. Сухомлинський радили прищеплювати учнівській молоді високі почуття вірності й відданості Батьківщині, пошани до її трудівників. Письменники, історики, філософи та літературознавці М. Бердяєв, М. Грушевський, С. Єфремов, І. Огієнко, Г. Сковорода, І. Франко, Д. Чижевський визначали основні складники національного виховання свідомого українця.

Методисти О. Білецький, Н. Волошина, О. Дорошкевич, А. Машкін, І. Огієнко, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, В. Водовозов, В. Острогорський, В. Стоюнін, М. Рибникова успішно розробляли актуальні проблеми національної освіти та виховання, шукали шляхи формування патріотичних почуттів, переконань засобами художнього слова [5]. Це питання порушувала С. Русова. На її переконання, національне і моральне виховання дітей може бути ефективним лише тоді, коли воно має цілеспрямований характер і здійснюється планомірно, починаючи з наймолодшого віку дитини. Цю ж ідею відстоювала і відомий науковець-практик Н.Й. Волошина. Всю свою наукову творчість (а це близько 300 праць) вона присвятила школі, збагатила методичну науку безцінним досвідом співпраці з учнями, який пе-

Надія Дига

редавала новим поколінням педагогів-практиків, молодшим науковцям.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим напрямом своєї наукової діяльності Н. Волошина вважала роботу із забезпечення літературної освіти в школах України. Її педагогічна і методична творчість сповнена глибинного відчуття національного духу і внутрішньої краси нашого народу. Монографії, посібники, концепція літературної освіти, державний стандарт освітньої галузі "Література", програми з української літератури для учнів загальноосвітньої школи, підручники з літератури — це своєрідний посил у майбутнє незнищенності української нації й роду, творчого вираження їхнього духу [3, с. 11—12].

Неоціненне значення у формуванні національної самосвідомості учнів має художня література. Вона є джерелом народної мудрості, культури почуттів, естетичних смаків, а також еталонів родинного виховання [7, с. 9].

Актуальним для сучасних шкіл залишилися твердження І. Огієнка про виховання національної свідомості на уроках літератури, необхідність у процесі вивчення літератури розвивати образне мислення учнів. Як і педагог І. Огієнко, значну роль в утвердженні національної системи виховання учнів відіграв О. Дорошкевич, методика літератури якого була спрямована на формування загальнолюдських ідеалів, виховання національної свідомості засобами літератури.

Н. Петриченко вважає, що "процеси пізнання й самопізнання як основи виховання і самовиховання особистості повинні бути в полі зору вчителя під час організації навчально-виховного процесу. Пізнавши та ідентифікувавши себе з образом представника етносу, учень формує свою національну самосвідомість, відбувається й становлення рис національного характеру [8]".

Повсякчас Н. Волошина шукала методичні шляхи реалізації ідеї національного виховання засобами літератури, адже це найрезультативніший спосіб для розвитку патріотичних цінностей у школярів. Вона часто цитувала Григорія Сковороду: "пізнай свій народ, а в народі себе [7, с. 147]". Пізнай творчість найкращих письменників своєї нації — і тобі відкриється світ самопізнання, тому що внутрішнє "Я" шукатиме спорідненості. Важливо відбирати програмові твори, у яких звучить національна ідея.

Процес виховання якісно відрізняється від національного самовиховання. "Самовиховання — це цілеспрямована, свідомо, систематична діяльність особистості з метою вироблення в собі бажаних духовних, інтелектуальних, моральних, естетичних, фізичних та інших позитивних рис й усунення негативних. Головною метою самовиховання на сучасному освітньому етапі є досягнення учнем згоди із самим собою, пошук сенсу життя, самоактуалізація й самореалізація потенційних можливостей та активне самоствердження в суспільному житті [10]".

Самовиховання залежить від самосвідомості. Це поняття Н. Волошина ґрунтовно тлумачить у колективній праці "Ми є. Були. І будемо ми!": "Самосвідомість — це усвідомлення людиною самої себе, своїх думок, почуттів, ідеалів, своєї поведінки, своїх особливостей, свого місця і ролі в житті і в суспільстві. Вона виражається в самопізнанні, самоаналізі і самооцінці. Різниця між свідомістю і самосвідомістю зумовлюється об'єктом, на який спрямована пізнавальна діяльність особистості. Учені відзначають складну взаємодію національної самосвідомості особистості і національної самосвідомості нації: обстоювання державності української мови, відродження національних звичаїв і традицій, боротьба за незалежність [7, с. 7]".

Дослідник педагогічної спадщини Василя Сухомлинського О. Дуда зазначає, що "самопізнання він (Василь Сухомлинський. — авт.) вважав одним із найнеобхідніших психологічних компонентів процесу самовиховання. Завдяки йому людина здатна орієнтуватися в навколишній дійсності, співвідносити свої дії з реальними обставинами, з діями інших людей і, відповідно до цього, окреслювати план свого вдосконалення [4]".

Н. Богданець-Білокаленко, досліджуючи виховну концепцію Я. Чепіги, висловлює думку, що духовні надбання, які вироблялися століттями, мають потенційну силу національної енергії, і саме вона, на думку вченого, передається дитині. Безумовно, що з мовою дитина переймає й культуру рідного народу, його світогляд, мораль, адже рідна мова — це мова культури, у контексті якої виховується дитина [1].

Працюючи, наприклад, з учнями 7-го класу над поезією, школярам можна запропонувати деякі види конкурсних творчих робіт за ідейно-тематичною палітрою віршів В. Симоненка "Лебеді материнства", "Ти знаєш, що ти людина", "Гей, нові колумби й магеллани", зокрема такі, як доповідь "Народнопоетичність лірики В.Симоненка", есе "Материнське серце — кришталева чаша", твір-роздум "Я — людина" та ін., таким чином дати можливість зрозуміти її, перейнятися нею. Творчу роботу як ефективний методичний прийом радить ак-

тивно використовувати і Н. Волошина, вважаючи її дуже результативною на шляху до самовиховання.

В. Ягупов виокремлює такі основні напрями національного самовиховання:

— формування *національної свідомості й самосвідомості* — найважливіших громадянських рис особистості — передбачає усвідомлення вихованцями своєї етнічної спільності, національних цінностей, відчуття своєї національної причетності до розбудови України, патріотизм, що сприяє утвердженню власної гідності, внутрішньої свободи, гордості за Батьківщину;

— *патріотичне виховання* — основа духовного розвитку особистості;

— важливе місце в системі національного виховання посідає *утвердження загальнолюдських моральних цінностей*: правди, любові, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших чеснот [10].

У всіх цих напрямках активно вела свою дослідницьку наукову роботу Н. Волошина, при нагоді підкреслюючи національно-виховну спрямованість авторської позиції. Вивчаючи творчість українського письменника І. Багряного, вона писала: "Носієм української національної ідеї Багряний вважав не касту, не клас, а український народ. Його завітною мрією було об'єднання населення України в єдину українську спільноту [7, с. 157]. Сьогодні Іван Багряний повертається в Україну своїми творами, своєю вірою в її незалежність і вірою в її народ, незнищенну могутню націю, що "сама кує і буде кувати свою долю [7, с. 169]".

Н. Волошина присвятила окрему працю вченому й поету Яру Славутичу, якого можна вважати взірцем для наслідування у плані національного самовиховання у літературі. Ось як вона про нього пише: "Подорожуючи світом, перебуваючи в різних країнах і на різних континентах, Яр Славутич у серці несе слово великого Шевченка [9, с. 10]. У його творчості Батьківщина асоціюється з образом коня. Перший друкований вірш поета був названий "Коню мій буланій" [9, с. 12]. Автор десятиріччя збирав матеріали про винищення української письменницької еліти. І хоч як намагалися знищити цих борців за волю, та література наша виявилася незнищеною [9, с. 15]".

Самовиховання у школі будується на складних взаємозв'язках учнівського "Я" і національного "Ми". Такий зв'язок виникає ще на етапі родинного виховання. Важливо зуміти зберегти і розвинути його міцність. Н. Волошина постійно наголошувала на цьому: "Національна самосвідомість — це те, без чого не може існувати жодна нація... Учні мають усвідомити свою національну належність, відчути себе причетними до національної спільноти, ім'я якій — український народ... Проймаючись національною ідеєю через художнє слово, вони споріднюються з духовною культурою свого народу, відчувають свій зв'язок з його історичною долею [7, с. 7—8]".

Уроки літератури — це унікальна можливість для вчителя зуміти передати почуттєвий, емоційний потенціал слова, що, безумовно, справляє дуже великий вплив на учнів. У цьому педагогові допоможе яскрава наочність, ілюстрації (добре, якщо їх намалюють учні). Позитивну мотивацію викликають різні мультимедійні засоби навчання: документальні і навчальні фільми, презентації, слайд-шоу, репродукції картин. Н. Волошина надавала особливого значення естетичному вихованню на уроках української літератури: "Творчо сприймаючи літературний твір і картини живопису, учні розширюють свій кругозір, замислюються над тим, що є спільного і специфічного в літературі і живописі [2, с. 100]".

Учитель не повинен прагнути пояснити все в художньому творі, адже тоді учні не повернуться до "пройдених" творів довгі-довгі роки. Не потрібно й "втворювати" в голові учнів схеми та догмати, слід допомогти їм побачити глибину художнього твору, залучити дітей до творчого процесу постановки й розв'язання різноманітних проблем сучасності, відкрити перспективу для майбутнього самостійного осмислення себе, людей, світу під час читання художніх творів... Національна українська школа може бути побудована лише на основі етнопедagogіки, споконвічних традицій, звичаїв та обрядів, відновлення історичної пам'яті [7, с. 48—49].

Національне виховання в школі відіграє надзвичайно важливу роль. Це підтверджує практика. Учителю варто більше приділяти уваги на уроці саме національним ідеям, прищепити учням переконання в тому, що вони є громадянами України, на них покладена величезна відповідальність зберегти і передати код нації наступним поколінням.

Висновки. Отже, самовиховання учнів засобами літератури в оцінці Н. Волошиної — це один із найрезультативніших способів донести учням національну ідею. Важливо стимулювати в школярів етнічну самосвідомість, що у майбутньому мотивуватиме учнів повернутися до вивчених творів, перечитати їх, щоразу знаходити для себе щось нове, непізнане. Не існує

єдиної ефективної методики національного виховання учнів засобами літератури. Лише комплексна старанність, майстерність, досвід учителя згодом дають результат. Плоди вчительської праці відразу не помітні. Ставши впевнено на ноги, свідомий громадянин своєї держави скаже вчителю "Дякую!", як це завжди роблять учні, колишні колеги Н. Волошиної.

Література

1. Богданець-Білокаленко Н. Вимоги до вчителя у педагогічній концепції Якова Чепіги [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk
2. Волошина Н.Й. Вивчення української літератури в 5-му класі: метод. посібник / Н.Й. Волошина. — К.: Пед. думка, 1997. — 144 с.
3. Волошина Н.Й: біобібліогр. покажч. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В.О. Сухомлинського; [упоряд.: Павленко Т.С., Кирій С.В., Бондаренко В.В.; наук. ред. Рогова П.І.; наук. рец. Логвіненко Н.М.; бібліогр. ред. Пономаренко Л.О.; літ. ред. Зозуля С.М.]. — К.: Задруга, 2010. — 200 с. — (Сер. "Ювіляри НАПН України"; вип. 28).
4. Дуда О.О. Самовиховання школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О.О. Дуда. — К., 2001.
5. Коваль В.О. Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання української літератури" / В.О. Коваль. — К., 1999.
6. Максимюк С.П. Педагогіка [Електронний ресурс] // Українські підручники онлайн. Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/14860110/pedagogika/>
7. Ми є. Були. І будемо ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури: навчально-методичний посібник / за ред. Н.Й. Волошиної. — К.: Ленвіт, 2003. — 215 с.
8. Петриченко Н.Г. Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання української літератури" / Н.Г. Петриченко — К., 2003.
9. Славний нащадок козацького роду Яр Славутич / [відп. за вип. Н.Й. Волошина]. — К.: ТРОЯ, 2009. — 88 с.
10. Ягулов В.В. Педагогіка [Електронний ресурс] // Онлайн бібліотека освітньої та наукової літератури. Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=289